

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 11, 2016 [Назад](#) [Головна](#)

0 0 0 0 0 0 0 0

УДК 336.748

О. В. П'янкova,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНИХ ТА ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

O. Piankova,
Ph.D. (in Economics), Associate Professor of International Economic Relations Department,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

CURRENCY REGULATION OF EXPORT AND IMPORT OPERATIONS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AGENTS IN THE CONTEXT OF ANTI-CRISIS MEASURES

В статті досліджено дефініції «валютного регулювання» та «валютного контролю»; розглянуто еволюцію валютного регулювання та контролю в Україні; виділено періоди лібералізації та посилення валютного регулювання відповідно в контексті валютних криз. Особливу увагу приділено проблематиці валютного контролю за експортними та імпортерними операціями. Докладно проаналізовано питання термінів валютного контролю, обсягу обов'язкового продажу валютної виручки експортера, вимог щодо купівлі валюти імпортером, особливостям валютного контролю за експортом-імпортом послуг, накладання штрафних санкцій у разі порушення норм чинного законодавства. Акцентовано увагу на необхідності використання валютного контролю як дієвої складової валютного регулювання в умовах кризи.

In the article were studied the term "currency regulation" and "exchange controls"; considered the evolution of currency regulation and control in Ukraine; highlighted periods of liberalization and increased of currency regulation, respectively, in the context of currency crises. Special attention was paid to the problems of currency control for export and import operations. The authors analyzed the issues of the terms of currency control, the amount of the mandatory sale of foreign currency earnings for exporters, the requirements to purchase foreign currency for importers, the features of currency control over export-import services, the imposing of penalties in case of violation of the current legislation. The special attention was paid to the need of currency control as an effective component of currency regulation in a crisis.

Ключові слова: валютне регулювання, валютний контроль, валютна криза, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.

Keywords: currency regulation, currency control, currency crisis, foreign economic activity agents.

Постановка проблеми. Проблематика розвитку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в умовах перманентної кризи актуалізує питання валютного регулювання. В контексті відсутності можливостей стабільного розвитку особливої уваги потребує валютний контроль експортних та імпортерних операцій.

Тематиці валютного регулювання та валютного контролю присвячені наукові праці авторів, серед найбільш значних доречно відзначити роботи О.В. Береславської [9], О.І.Ковтун [11], В.І.Міщенко [13], В.А.Ющенко [12].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Підкреслюючи значну увагу науковців та практиків до окремих аспектів валютного регулювання, водночас слід відзначити прогалину у дослідженні валютного регулювання операцій експортерів та імпортерів, процесів лібералізації та посилення регулювання, особливо в період валютних криз 1998, 2008, 2014 років.

Формулювання цілей статті. Написання статті ставить за мету дослідити еволюцію валютного регулювання, проаналізувати валютний контроль як дієву складову валютного регулювання, докладно вивчити законодавчі акти, що регулюють валютні операції, та на їх підґрунті зробити висновки щодо особливостей посилення та лібералізації валютних операцій для суб'єктів ЗЕД.

Вклад основного матеріалу дослідження. Дослідження питань валютного регулювання операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності актуалізується потребою забезпечення стійкості валютної системи України.

Під валютним регулюванням розуміють:

- комплекс заходів, що застосовується державою в особі Національного банку України на базі нормативно-правового забезпечення [10, с.169-183];
- специфічну економічну форму регулювання валютних відносин, котру здійснює держава на підґрунті суворої регламентації процесів руху внутрішніх валютних потоків відповідно до встановлених цілей [9, с.160];

- один з методів державного управління зовнішньою торгівлею, як пріоритетного виду зовнішньоекономічної діяльності [11, с.293].

Серед основних функцій валютного регулювання науковці відзначають [10]:

- регуляторну, що передбачає використання методів та форм валютного регулювання;
- алокаційну, що виявляється у впливі на валютні відносини через досягнення компромісу;
- цільову - виявлення напрямів розвитку валютної системи та її складових;
- стимулюючу - проведення заходів щодо сприяння діяльності суб'єктів валютного ринку, в тому числі, суб'єктів ЗЕД, що здійснюють експортно-імпортерні операції;

- регламентуючу, що уособлює розробку та впровадження в практику законодавчих актів щодо порядку проведення валютних операцій.

Для розуміння сучасних тенденцій валютного регулювання особливої уваги набуває потреба вивчення еволюції валютного регулювання (табл.1), що охоплює періоди від «валютної монополії» до чергової лібералізації валютних операцій на тлі слабких сигналів виходу з кризи.

Таблиця 1.
Етапи розвитку валютного регулювання в Україні

період	заходи
до 1986	валютна монополія держави СРСР
1986	постановою Ради Міністрів СРСР дозволено суб'єктам ЗЕД залишати частину валютної виручки на власні потреби
1991	Закон СРСР «Про валютне регулювання», котрий регламентував здійснення валютних операцій на території СРСР
1992	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»; створення Валютної біржі при НБУ; започаткування валютного резерву країни
1993	Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання та валютного контролю; лібералізація валютного регулювання: імпортери мають змогу на підставі контрактів купувати валюту за посередництва банків, для експортерів обов'язковий продаж скорочено до 50% за курсом УМВБ за узгодженням Кабінету Міністрів, пізніше курсом НБУ
1994	введення режиму «спецекспортерів»; спроба держави відновити зовнішньоторговельну та валютну монополію; скасовано фіксацію валютного курсу карбованця до долара
1996	введення в обіг гривні як національної валюти
1997	період лібералізації: скасовано обов'язковий продаж валюти суб'єктами ЗЕД відповідно до статті 8 МВФ; введення валютного коридору для гривні
1998	ВАЛЮТНА КРИЗА: девальвація гривні, як наслідок: посилення валютного регулювання: Постановою КМУ та НБУ «1425 відновлено обов'язковий 50% продаж експортерами валюти; обмеження доступу імпортерів до купівлі іноземної валюти
1999	введення плаваючого курсу для гривні
2002	посилення валютного регулювання шляхом зобов'язання підприємств до продажу 50% валюти
2003	лібералізація: скасування вимоги формування реєстрів на купівлю іноземної валюти імпортером, якщо товар вже ввезений на митну територію; скасування вимоги щодо обов'язкового засвідчення митними органами копій митних декларацій в пакеті документів
2005	ревальвація гривні ухвалення Правил торгівлі іноземною валютою
2008	квітень-липень - ревальвація гривні; листопад - ВАЛЮТНА КРИЗА: девальвація гривні, як наслідок: посилення валютного регулювання: заборонена купівля іноземної валюти під оплату імпорту товарів без ввезення в Україну
2009	купівля валюти на аукціонах через попереднє замовлення
2014	ВАЛЮТНА КРИЗА: девальвація гривні, як наслідок: посилення валютного регулювання операцій суб'єктів ЗЕД шляхом скорочення термінів валютного контролю до 90 днів ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» №1533 та Постановою НБУ №271
2016	лібералізація: подовження термінів валютного контролю до 120 днів та скорочення обсягу обов'язкового продажу валюти до 65% Постанова НБУ №386

Джерело: складено автором

Національним банком України в рамках основних засад грошово-кредитної політики визначено, що «можливості зростання експорту залежатимуть від ефективності економічної політики Уряду зі стимулювання географічної і продуктової диверсифікації експорту та зважених дій Національного банку в сфері валютного, монетарного і банківського регулювання для підтримки цього сектору економіки» [8].

Законодавством України передбачено здійснення валютного контролю Національним банком України, Державною фіскальною службою, уповноваженими банками.

Зазвичай НБУ посилює валютне регулювання, як запобіжний чи реагуючий комплекс заходів, з метою недопущення дестабілізації або відновлення стабільної ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках країни.

Лібералізація ж валютного регулювання відбувається з метою зниження рівня тінізації та стимулювання валютних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Законодавчо визначено, що валютний контроль - полягає в запобіганні уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку проведенню резидентами і нерезидентами через ці установи незаконних валютних операцій та/або своєчасному інформуванні у випадках та в порядку, установлених законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку, відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій [4].

Валютний контроль за експортно-імпортними операціями суб'єктів ЗЕД передбачає:

- контроль за термінами здійснення зовнішньоторговельних операцій;
- контроль за отриманням та продажем валютної виручки експортером;
- контроль за дотриманням правил купівлі валюти імпортером.

Термін валютного контролю протягом 180 днів встановлено Законом України №185 [1], однак, у разі необхідності подолання кризових явищ та стабілізації валютного ринку НБУ має право на строк до 6 місяців запроваджувати інші, ніж 180 днів, терміни розрахунків по зовнішньоекономічних операціях (табл.2).

Таблиця 2.

Терміни валютного контролю за здійсненням експортно-імпортних операцій

Термін валютного контролю, календарних днів	період дії	Законодавчий акт
180	з 23.09.1994 року	Закон України №185, Декрет №15-93 та Інструкція № 136
зменшено до 90	з 12.05.2014 р., неодноразово подовжено	Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних

		наслідків фінансової кризи» №1533 та Постановою №271
збільшено до 120	з 14.09.2016 року до 15.12.2016 р.	Постанова НБУ №386

Винятковий (подовжений) термін валютного контролю діє для суб'єктів космічної діяльності (ст.1 Закону України «Про космічну діяльність» №502) та суб'єктів літакобудування (ст. 2 Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості» №2660).

Етапи валютного контролю при експорті визначено у табл.3.

Таблиця 3.
Етапи валютного контролю при експортних операціях

етап	підстава, термін
Початок валютного контролю	для товарів – наступний день після оформлення митної декларації на експортовану продукцію; для робіт та послуг - підписання акту чи іншого документа, що підтверджує їх виконання
Підстава для взяття під контроль	дані з реєстру ВМД
Закриття валютного контролю	зарахування виручки на рахунки суб'єкта у строки відповідно до контракту, однак не пізніше терміну ВК

Відповідно до п.1.6. Інструкції №136 валютний контроль не діє у випадку продажу нерезиденту товару на території України без його вивезення за межі держави, однак діє при експорті без фактичного вивезення товарів за межі митної території, однак за умови, що товар раніше був придбаний за кордоном без фактичного ввезення в Україну відповідно п.3.6. Інструкції №136.

Етапи валютного контролю для імпортера визначено у табл.4.

Таблиця 4.
Валютний контроль при імпортних операціях

етап	підстава, термін
Початок валютного контролю	день, наступний за днем отримання передоплати.
Підстава для взяття під контроль	надходження попередньої оплати
Закриття валютного контролю	передбачає поставку товару (отримання інформації з реєстру митних декларацій), надання послуги (документ, що підтверджує виконання нерезидентом робіт) або повернення передоплати згідно термінів контракту, однак не пізніше терміну валютного контролю
Зменшення суми валютного контролю	перегляду цін через невідповідність якісних та кількісних характеристик; форс-мажору, наслідки якого вплинули на якість товару; однак, за рішенням Міжнародного комерційного арбітражного суду або Морської арбітражної комісії при ТПП

За порушення термінів валютного контролю нараховується пеня у розмірі 0,3% за календарний день від суми недоодержаної виручки в іноземній валюті у гривні за курсом НБУ на день виникнення заборгованості.

Доречно відзначити, що ст.4 Закону №185 передбачено, що загальний розмір пені не може перевищувати суми недоодержаної виручки або вартості недопоставленого товару).

Процедура нарахування штрафних санкцій визначена п.5.9 Інструкції №136 та передбачає передачу банком інформації щодо виявлених у звітному місяці фактів порушень терміну граничного строку проведення зовнішньоекономічних операцій, а органи ДФС, що діють в межах ч.5ст.4 Закону №185, за наслідками документальних перевірок стягують з резидентів пеню до держбюджету України.

Обов'язковий продаж валютної виручки експортером поширюється на надходження в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів (Постанова Правління НБУ від 04.02.1998 р.№ 34 (від 19.04.2016 р.№ 269) та російських рублів.

Обсяги обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті встановлюються та корегуються за рішенням НБУ (табл.5) відповідно до ситуації на валютному ринку країни.

Таблиця 5.
Обсяги обов'язкового продажу

термін дії	частка обов'язкового продажу
1993	скорочено до 50%
1997	скасовано обов'язків продаж валюти
1998	відновлено 50% продаж валюти
21.04.2014р.	з 50% збільшена до 100%;
22.09.2014р.	зменшена до 75%;
15.09.16-15.12.16рр.	зменшена до 65%

Джерело: складено автором

Процедура продажу валюти передбачає зарахування уповноваженим банком надходжень в іноземній валюті на окремий аналітичний рахунок балансового рахунку 2603 «Розподільчі рахунки суб'єктів господарювання»; здійснення обов'язкового продажу без доручення клієнта виключно наступного робочого дня після дня зарахування.

Купівля іноземної валюти для імпортних операцій відбувається шляхом зарахування коштів у гривнях за курсом банку, але не нижче ніж офіційний курс НБУ, на окремий аналітичний рахунок балансового рахунку 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти».

Перерахунок коштів відбувається не раніше наступного операційного дня «за умови відсутності повідомлення НБУ про не підтвердження можливості здійснення операції та/або вимоги надання висновків/документів/інформації стосовно цієї операції».

Доречно акцентувати увагу, що у випадку зміни курсу в день здійснення валютної операції дозволяється додатково зараховувати кошти в гривнях на рахунок «2900» у сумі, якої не вистачає для виконання запиту імпортера. Однак якщо клієнт не має можливості перерахувати додаткову суму у національній валюті та згоден на придбання меншої суми іноземної валюти, то банк здійснює купівлю в межах наявної суми.

Серед обмежень щодо права купити валюту законодавством визначено, що «банк не має права купувати іноземну валюту за дорученням клієнта-резидента (крім фізичної особи), котрий має кошти в іноземних валютах на поточних та депозитних рахунках, на балансових рахунках 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання» як грошове забезпечення (покриття) клієнта за гарантіями (контргарантіями, резервними акредитивами), у цьому та/або інших уповноважених банках. Такий клієнт-резидент виконує зобов'язання в іноземній валюті за рахунок наявних у нього коштів».

Однак зазначена заборона не поширюється на випадок, коли загальна сума коштів в іноземних валютах менша ніж 25 000 доларів США (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до відповідних валют). Контроль за наявністю коштів здійснюється уповноваженим банком, залишок визначається на початок операційного

дня. «Перелік виключень, що не враховуються при визначенні суми наявних у резидента коштів», визначено у підпункті 14 пункту 6 Постанови № 386.

Валютним законодавством передбачено випадки повернення передоплати, котра була проведена за рахунок валюти, купленої на Міжбанківському валютному ринку, протягом одного дня без доручень.

За умов виникнення курсової різниці: позитивна перераховується до Держбюджету, а від'ємна - на результати господарської діяльності резидента (п.7 розділу III Постанови №281).

Передбачають зміни і у валютному регулюванні експорту послуг за умови підписання Президентом законопроекту «4496, що прийнятий Верховною Радою. Зазначений документ запропонований з метою спрощення розрахунків між резидентами-експортерами послуг та нерезидентами, переведення діловодства у цифровий формат, в тому числі відміна вимоги дубляжу договорів, печаток, підписів у паперовому форматі.

Висновки.

Валютне регулювання є дієвою складовою державного управління, що за потреби стабілізації ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках країни передбачає посилення, а з метою зниження рівня тінзації економіки та поживлення експортно-імпортних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності лібералізується.

Антикризові заходи НБУ у 1998, 2008, 2014 роках обумовлені загостренням проявів кризи та необхідністю пошуку інструментів протидії. В контексті подолання кризових явищ НБУ впроваджує тимчасові спеціальні обмеження щодо: скорочення терміну валютного контролю; збільшення частки валютної виручки, що підлягає обов'язковому продажу; посилення вимог щодо купівлі валюти для розрахунків по імпортних операціях.

На підґрунті дослідження валютного регулювання в Україні, зміни умов валютного контролю та діяльності НБУ під час валютних криз, передкризовий, посткризовий та міжкризовий періоди, аргументовано можна стверджувати, що антикризові заходи НБУ мають традиційно реагуючий характер та не містять ознак превентивності.

Література.

1. Закон України № 185/94 - ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» 23.09.1994 [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України №1533 «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» 23.06.2009р. [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-17>
3. Декрет № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15-93>
4. Положення про валютний контроль, затверджене Постановою Правління НБУ 08.02.2000 N 49 [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00>
5. Постанова Правління НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» № 386 від 14.09.2016р. [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=32236400>
6. Постанова № 1392 «Порядок визначення строку та умов завершення імпоротної операції без увезення товару на територію України» від 05.12.2007р. [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2007-p>
7. Інструкція № 136 «Про порядок здійснення контролю за експортними, імпортними операціями» 24.03.1999 р. [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-99>
8. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306>
9. Береславська О.В. Валютна політика України: теорія та практика: монографія /О.І.Береславська.- Ірпінь НУ ДПС України, 2010 .- 330с.
10. Спіфанова М.А. Валютне регулювання в системі державного регулювання економіки //Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб-к наук.праць ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ» .- Суми, 2010 .- Т30 .- с.169-183
11. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: навч.посіб. / О.І. Ковтун .- Львів: Новий світ-2000, 2007 .- 432с.
12. Ющенко В.А. Валютне регулювання: навч.посіб./ В.А. Ющенко, В.І. Міщенко .-К.: Знання, КОО, 1999 .- 359с.

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine «On the order of payments in foreign currency», available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80>, (accessed 09 November 2016)
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine «On amendments to some laws of Ukraine to overcome the negative effects of the financial crisis», available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-17>, (accessed 09 November 2016)
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine «On Currency Regulation and Currency Control», available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15-93> (accessed 09 November 2016)
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), The Law of Ukraine «Regulations on Foreign Exchange Control», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00> (accessed 09 November 2016)
5. The National Bank of Ukraine (2016), «On settlement of the situation in the money and foreign exchange markets Ukraine», available at: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=32236400> (accessed 09 November 2016)
6. The National Bank of Ukraine (2007), «On settlement of the situation in the money and foreign exchange markets Ukraine», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2007-p> (accessed 09 November 2016)
7. The National Bank of Ukraine (1999), «On the exercise of control over the export, import transactions», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-99> (accessed 09 November 2016)
8. The National Bank of Ukraine (2016), available at: [/doccatalog/document?id=10465306](https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306)
9. Bereslavska, O. (2010), *Valiutna polityka Ukrainy: teoriia ta praktyka* [The monetary policy of Ukraine: Theory and Practice], Irpin' NU DPS Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
10. Yepifanova, M.(2010), «Currency regulation in the system of state regulation of economy», *Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv's'koi systemy Ukrainy* V.30, pp. 169-183
11. Kovtun, O. (2007), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of Economy, Novyj svit-2000, L'viv, Ukraine.
12. Yuschenko, V. and Mischenko V., (1999), *Valiutne rehuliuвання*. [Currency regulation], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2016 р.

